

TEATR NARODOWY

„Ponad dwieście lat po śmierci Blake’a polska pisarka Olga Tokarczuk pisze ekologiczny kryminał pod tytułem *Prowadź swój pług przez kości umarłych* (2009). To jedno z przysłów piekielnych z *Zaślubin nieba i piekła*, poematu, który obok scen wizyjnych zawiera krótkie zdania, niosące przesłania tak wieloznaczne, że jakby proszące się o komentarz – zaznacza Krzysztof Mrowcewicz w tekście *Róża Blake’a*. – Blake pisze gotowymi sentencjami, jak Cyprian Kamil Norwid czy Friedrich Nietzsche. Bohaterka powieści jest Blake’owskim wiecznym dzieckiem, czującym na piękno świata i doświadczającym jego grozy”.

Krzysztof Mrowcewicz, *Róża Blake’a*

(fragment, pełen tekst zamieszczony jest w programie przedstawienia)

Według Blake’a rozum zamyka drzwi poznania, zamienia dziecięcą niewinność w płaską logikę doświadczenia. W imaginarium artysty-wizjonera rozum to demoniczny Urizen. Jego atrybutem jest cyrkiel. Jedna z najbardziej znanych rycin Blake’a przedstawia Isaaca Newtona, twórcę *Matematycznych zasad filozofii naturalnej* (1687) z cyrklem w dłoni. W fantastycznych morskich odmętach posągowy atleta kreśli na mokrym piasku jakieś figury. To symbol bezdusznej nauki, a drzewo nauki, jak napisze Blake, jest drzewem śmierci, podczas gdy sztuka to drzewo życia.

Świat poddany prawom logiki nosi nazwę ziemi Ulro, ziemi upadku i rozkładu, jałowej ziemi, z której nic nie wyrośnie, świat okrutnych praw i bezlitosnej sprawiedliwości. Urizen jest obrazem rozpadu człowieka, tłumi bowiem inne ludzkie władze. Przede wszystkim Wyobraźnię (w mitologii Blake’a nosi ona imię Urthona), potem Ciało (Tharmas), wreszcie Uczucia (Luvah). Okaleczony człowiek bytuje w mroku, na próżno próbując otworzyć drzwi poznania (*doors of perception*¹).

Świat Blake’a jest poza dobrem i złem, poza ograniczoną perspektywą jakiegokolwiek systemu wartości – dobro potrzebuje zła, zło potrzebuje dobra. Dobro jest pasywne, zło aktywne. „Bez przeciwieństw nie ma postępu” – napisze Blake w sławnym poemacie *Zaślubiny nieba i piekła*, przełamując zarazem swedenborgiański dualizm. Niebo przegląda się w piekle, piekło odbija niebo. Groza i piękno świata potrzebują się nawzajem. Bo też świat jest zarazem piękny i groźny.

Pora na Blake’a poetę. W *Pieśniach niewinności i doświadczenia* można odnaleźć krótki wiersz: *Chora róża* (*The Sick Rose*).

---

¹ Słynna fraza z *Zaślubin nieba i piekła*, wykorzystana przez Aldousa Huxleya w eseju *The Doors of Perception*, a za jego pośrednictwem przez Jima Morrisona, który tak nazwał swój legendarny zespół.

*O Rose thou art sick.
The invisible worm,
That flies in the night
In the howling storm:*

*Has found out thy bed
Of crimson joy:
And his dark secret love
Does thy life destroy².*

Badacz literatury staje przed tymi ośmioma wersami zupełnie bezradny. Jeśli jest uczciwy, to wie, że wszystkie symboliczne kody, które mógłby zastosować, wszystkie interpretacyjne sztuczki, to tylko brutalne narzędzia, które mogą zniszczyć delikatną substancję wiersza. Co więc mu pozostaje? Niejasne przeczucie chorego piękna, radość z jego odkrywania, ale radość naznaczona lękiem (*crimson joy*), jak spojrzenie w płonące oczy doskonałej bestii, w straszną symetrię (*fearful symmetry*) ślepi tygrysa³, i świadomość, że każdy zabija to, co kocha, że oddzielony od ciała i uczuć rozum, na kształt robaka, ze swojej nocy, z wyjącej burzy, z niespełnionej, skrytej miłości (*dark secret love*), chcąc doświadczyć piękna, niszczy je bezpowrotnie.

Miałem tego nie robić, a interpretuję, wgrzynam się beznadziejnie w akcie niespełnionej namiętności w coś, co mnie otula, pociesza, wspomaga, jak każda wielka poezja.

Pajęczyna znów drga. Ponad dwieście lat po śmierci Blake'a polska pisarka Olga Tokarczuk pisze ekologiczny kryminał pod tytułem *Prowadź swój pług przez kości umarłych* (2009). To jedno z przysłów piekielnych z *Zaślubin nieba i piekła*, poematu, który obok scen wizyjnych zawiera krótkie zdania, niosące przesłania tak wieloznaczne, że jakby proszące się o komentarz. Blake pisze gotowymi sentencjami, jak Cyprian Kamil Norwid czy Friedrich Nietzsche. Bohaterka powieści jest Blake'owskim wiecznym dzieckiem, czułym na piękno świata i doświadczającym jego grozy. „Dzieci są giętkie i miękkie [...]. Niestety, im starsze, tym bardziej poddają się władzy rozumu, stają się, jakby to powiedział Blake, obywatelami Ulro [...]”⁴.

Próbuje bronić natury przed ludzkim, jakże racjonalnym okrucieństwem. Zajmuje się przy tym astrologią, która zakłada ścisły związek człowieka z całym kosmosem. Stawia horoskopy, obcuje z tajemnicą. Blake towarzyszy jej w każdym rozdziale – czy to przez motta, czy to przez postać jej niezyciowego ucznia, Dyzia, który marzy o przekładzie wierszy poety. Tokarczuk, tak jak Blake, wie, że

---

² W przekładzie S. Barańczaka: „Rózo, tyś chora: / Czerw niewidoczny, / Niesiony nocą / Przez wichry mroczny, // Znalazł łożo w szczęśliwym / Szkarłacie twego serca / I ciemną, potajemną / Miłością cię uśmierca”.

³ Cytat z wiersza Blake'a *The Tyger* z tego samego zbioru co *Chora róza*.

⁴ O. Tokarczuk, *Prowadź swój pług przez kości umarłych*, Kraków 2009.

prawdziwa sztuka żywi się tajemnicą, a jej książki – nie tylko opowieść o Janinie Duszejko – zawsze kryją sfery mroku, w których pręży się jak kot *dark secret love*.

dr hab. Krzysztof Mrowcewicz (ur. 1956) – profesor Instytutu Badań Literackich PAN i Akademii Teatralnej im. A. Zelwerowicza, historyk literatury i kultury, pisarz, poeta, edytor poezji barokowej. Współzałożyciel Biblioteki Pisarzy Staropolskich. W latach 2008–2011 rektor Wyższej Warszawskiej Szkoły Humanistycznej. Laureat Nagrody „Literatury na Świecie” im. Andrzeja Siemka (2016) i Nagrody Literackiej Gdynia za *Rękopis znaleziony na ścianie* (2018). W 2012 roku nominowany do Nagrody Literackiej Gdynia za książkę *Małe folio*. Odznaczony Złotym Krzyżem Zasługi (2016).